

Sygn. akt IV CSKP 53/21

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 14 października 2021 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Mariusz Łodko (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Marcin Krajewski

SSN Kamil Zaradkiewicz

w sprawie z powództwa D. spółki z ograniczoną odpowiedzialnością w W.
przeciwko Województwu [...] - Zarządowi Dróg Wojewódzkich w L.
o ustalenie,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej

w dniu 14 października 2021 r.,

skargi kasacyjnej strony pozwanej

od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...]

z dnia 13 listopada 2018 r., sygn. akt I AGa [...],

**uchyla zaskarżony wyrok i przekazuje sprawę Sądowi
Apelacyjnemu w [...] do ponownego rozpoznania
i rozstrzygnięcia o kosztach postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Wyrokiem z 13 listopada 2018 r. Sąd Apelacyjny w [...] oddalił apelację
Województwa [...] od wyroku Sądu Okręgowego w L. z 7 września 2017 r.,

uwzględniającego powództwo D. spółki z ograniczoną odpowiedzialnością w Warszawie wniesione przeciwko Województwu [...] o ustalenie nieistnienia stosunku prawnego, z którego wynika obowiązek zapłaty pozwanemu kary umownej w wysokości 17 971 338,31 zł z tytułu odstąpienia przez pozwanego od umowy z 10 kwietnia 2013 r. nr [...] o roboty budowlane - rozbudowę drogi wojewódzkiej nr [...] L- [...], i o ustalenie nieistnienia stosunku prawnego uprawniającego pozwanego do częściowego pokrycia naliczonej kary umownej w kwocie 4 492 834,58 zł z gwarancji bankowej ustanowionej przez powódkę na zabezpieczenie należytego wykonania wyżej opisanej umowy, udzielonej Bank [...] w N..

Sąd Apelacyjny podzielił ustalenia faktyczne Sądu pierwszej instancji, z których wynika, że Województwo [...] - Zarząd Dróg Wojewódzkich w L., w trybie zamówień publicznych rozpięło przetarg nieograniczony na wykonanie rozbudowy drogi wojewódzkiej nr [...] L- [...] na odcinku o długości 26,89325 km. Dnia 10 kwietnia 2013 r. strony zawarły umowę o realizację inwestycji. Powódka jako wykonawca zobowiązała się do ukończenia prac w terminie do 1 października 2014 r. za ryczałtowym wynagrodzeniem w wysokości 89 856 691,56 zł. Roboty planowała wykonywać za pośrednictwem podwykonawców. Odstąpienie od umowy przez pozwanego z przyczyn leżących po stronie wykonawcy upoważniało do naliczenia kary umownej w wysokości 20% ceny (pkt. 4.13.1d umowy). Umowa szczegółowo regulowała warunki wykonywania robót budowlanych przez podwykonawców oraz uprawniające strony odstąpienie od umowy. Pozwany mógł, między innymi, odstąpić od umowy w przypadkach przewidzianych przez ustawę - Prawo zamówień publicznych i Kodeks cywilny, a w szczególności na podstawie art. 635 k.c. (pkt 9.2.1a umowy). Ponadto obydwie strony miały prawo do odstąpienia od umowy w przypadku określonym w jej punkcie 2.7 oraz w sytuacji, gdy druga strona narusza w sposób podstawowy postanowienia umowy (pkt 9.2.1 b). Termin na złożenie oświadczenia o odstąpieniu od umowy na tej podstawie wynosił 30 dni od stwierdzenia okoliczności uzasadniających odstąpienie. Zabezpieczeniem należytego wykonania kontraktu była gwarancja bankowa na kwotę 4 492 834,58 zł wystawiona przez Bank [...] w N..

Przekazanie placu budowy nastąpiło 25 kwietnia 2013 r., a na 30 kwietnia 2013 r. wyznaczono terminem rozpoczęcia robót. W okresie maj - czerwiec 2013 r. pozwany rozpatrywał przedstawiane do akceptacji umowy z podwykonawcami. Pozwany zgłaszał swoje uwagi do projektów umów z podwykonawcami i do sposobu realizacji umowy.

W dniu 23 maja 2013 r. pozwany wezwał powódkę do podjęcia natychmiastowych działań mających na celu rozpoczęcie robót pod rygorem odstąpienia od umowy. Pismem z 6 sierpnia 2013 r. pozwany odstąpił od umowy z uwagi na opóźnienie w wykonaniu robót budowlanych. Zażądał od powódki sporządzenia i dostarczenia inwentaryzacji wykonanych robót na dzień odstąpienia od umowy, wstrzymania realizacji robót w trybie natychmiastowym oraz zabezpieczenia, a następnie opuszczenia placu budowy. W piśmie z 8 sierpnia 2013 r. powód zakwestionował odstąpienie od umowy z uwagi na lakoniczne podanie jego przyczyny, której nie można było zakwalifikować, jako umownej przyczyny odstąpienia. Następnie powódka wezwała pozwanego do współdziałania w wykonaniu umowy, informując o zamiarze jej kontynuowania. Jednocześnie powódka poinformowała swoich podwykonawców o złożeniu przez pozwanego oświadczenia o odstąpieniu od umowy i przedstawiła własne stanowisko co do bezskuteczności odstąpienia. Odstąpienie od umowy skutkowało naliczeniem kary umownej i skierowaniem do powódki wezwania do zapłaty kwoty 17 971 338,31 zł w terminie 7 dni.

Powódka pismem z 21 sierpnia 2013 r. ponownie wezwała pozwanego do współdziałania w celu wykonaniu umowy i wyznaczyła termin do 26 sierpnia 2013 r., z zagrożeniem odstąpienia od umowy z przyczyn leżących po stronie pozwanego. Pismem z 28 sierpnia 2013 r. powódka złożyła oświadczenie o odstąpieniu od umowy i w związku z tym powiadomiła podwykonawców o wygaśnięciu zawartych z nimi umów.

Pozwany wystąpił do Banku [...] w N. o wypłatę kwoty 4 492 834,58 zł z gwarancji należytego wykonania kontraktu.

Sąd Apelacyjny przyjął za Sądem pierwszej instancji, że powódka ma interes prawny w ustaleniu nieistnienia stosunku prawnego na podstawie art. 189 k.p.c., określonego jako uprawnienie do żądania przez pozwanego zapłaty kary umownej

oraz ustalenia nieistnienia podstawy do jej częściowego zaspokojenia z gwarancji bankowej. Sąd drugiej instancji powołał się na ustalenia i wnioski, do jakich doszedł inny skład Sądu Apelacyjnego w [...] rozpoznający podobną i prawomocnie zakończoną sprawę, która dotyczyła tego samego przedmiotu, ale innej inwestycji drogowej (sygn. akt I ACa 941/16). Rozpoznający podobną sprawę skład Sądu przyjął nieskuteczność odstąpienia pozwanego od umowy i w konsekwencji brak podstaw do naliczania kary umownej.

Sąd Apelacyjny stwierdził ponadto, że wykładnia oświadczenia woli, ujawnionego w postaci pisemnej, dokonywana jest przede wszystkim na podstawie treści dokumentu i powinna zmierzać do uściślenia użytych pojęć. Nie jest dopuszczalne w ramach tych czynności uzupełnianie dostrzeżonych po złożeniu oświadczenia o odstąpienia od umowy braków ani zmiana sensu użytych w oświadczeniu sformułowań i zwrotów. Proces wykładni oświadczenia woli powinien zostać zakończony na wyjaśnieniu znaczenia treści dokumentu przedstawionego powodowej spółce. Skoro treść oświadczenia nie obejmuje powołania się na przesłankę prawdopodobieństwa nieukończenia robót w terminie, to nie było podstaw do uznania, że podstawą materialną odstąpienia od umowy był art. 635 k.c. Przepis ten reguluje podstawy do odstąpienia od umowy na skutek opóźnienia wykonawcy, które pozwala na uznanie, że nie jest prawdopodobne ukończenie dzieła w czasie umówionym. Taka podstawa nie została wskazana w treści oświadczenia pozwanego o odstąpieniu od umowy. Pominięcie w treści złożonego na piśmie oświadczenia o odstąpieniu od umowy podstawy prawnej czynności uprawniało powódkę do oceny skuteczności oświadczenia na podstawie umowy, w tym jej § 9 ust. 2. Było tak w szczególności z tego względu, że w piśmie z 8 sierpnia 2013 r. powódka zakwestionowała podaną podstawę odstąpienia, wskazując jednocześnie, że przyczyna złożenia oświadczenia woli przez pozwanego nie odpowiada którejkolwiek z umownych przyczyn odstąpienia. Sąd drugiej instancji przyjął, że nie było przeszkód do wskazania wyraźnej podstawy złożonego przez pozwanego oświadczenia woli. Pozwany jako profesjonalny uczestnik obrotu gospodarczego dysponujący fachową obsługą prawną powinien w oświadczeniu woli wprost wskazać art. 635 k.c., jeżeli taka była jego intencja.

Od wyroku Sądu Apelacyjnego skargę kasacyjną wniósł pozwany. Zaskarżając wyrok w całości, zarzucił naruszenie przepisów prawa materialnego: art. 65 § 1 i 2 k.c. i art. 635 w zw. z art. 656 k.c., jak też przepisów prawa procesowego: art. 328 § 2 w zw. z art. 391 § 1 k.p.c. oraz art. 378 k.p.c. i art. 386 § 4 k.p.c. Wniósł o uchylenie zaskarżonego wyroku w całości i przekazanie sprawy Sądowi Apelacyjnemu w [...] do ponownego rozpoznania i rozstrzygnięcia o kosztach postępowania kasacyjnego.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Odnosząc się w pierwszej kolejności do zarzutów naruszenia prawa procesowego, za bezzasadny należy uznać zarzut naruszenia art. 386 § 4 k.p.c. przez zaniechanie uchylenia wyroku Sądu Okręgowego i nieprzekazanie sprawy do ponownego rozpoznania. Przepis ten ma charakter wyłącznie kompetencyjny - wskazuje na jedno z możliwych rozstrzygnięć sądu drugiej instancji w wyniku rozpoznania apelacji. Zarzut jego naruszenia bez powiązania z innymi zarzutami pozbawiony jest merytorycznej treści i nie może stanowić skutecznej podstawy kasacyjnej na podstawie art. 398³ pkt 2 k.p.c. (zob. wyrok Sądu Najwyższego z 19 listopada 2020 r., II CSK 68/19).

Zarzucane w skardze kasacyjnej uchybienia przepisów postępowania skarżący uzasadniał również naruszeniem art. 328 § 2 w związku z art. 391 § 1 k.p.c. oraz art. 378 § 1 k.p.c. poprzez dokonanie w uzasadnieniu zaskarżonego orzeczenia nieprawidłowego ustalenia zakresu zarzutu podniesionego w apelacji pozwanego oraz dokonania jego niepełnej oceny. W orzecznictwie Sądu Najwyższego przyjmuje się jednolicie, że zarzut naruszenia art. 328 § 2 w związku z art. 391 § 1 k.p.c., może stanowić usprawiedliwioną podstawę skargi kasacyjnej tylko wtedy, gdy uzasadnienie zaskarżonego wyroku nie posiada wszystkich koniecznych elementów, bądź zawiera tak oczywiste braki, które uniemożliwiają kontrolę kasacyjną (zob. postanowienie Sądu Najwyższego z 10 listopada 1998 r., III CKN 792/98, OSNC 1999, nr 4, poz. 83, oraz wyroki Sądu Najwyższego: z 19 lutego 2002 r., IV CKN 718/00; z 20 lutego 2003 r., I CKN 65/01; z 22 maja 2003 r., II CKN 121/01 i z 9 marca 2006 r., I CSK 147/05). Zgodnie ze stanowiskiem utrwalonym w orzecznictwie Sądu Najwyższego sąd drugiej instancji nie ma obowiązku szczegółowego i odrębnego odnoszenia się do wszystkich twierdzeń i

argumentów prawnych strony apelującej (zob. wyroki Sądu Najwyższego: z 5 listopada 2015 r., V CSK 13/15; z 13 października 2017 r., I CSK 46/17 i z 5 października 2018 r., I CSK 608/17). Za wystarczające należy uznać łączne odniesienie się do zawartych w apelacji zarzutów i wniosków w sposób wskazujący na to, że zostały one przez sąd drugiej instancji w całości rozważone przed wydaniem orzeczenia. Uzasadnienie zaskarżonego wyroku nie jest dotknięte takimi mankamentami, a podniesione w skardze kasacyjnej zastrzeżenia co do trafności wyrażonej oceny przez Sąd drugiej instancji nie mogą usprawiedliwiać tak sformułowanego zarzutu.

Trafne okazały się zarzuty naruszenia przepisów prawa materialnego. Skarżący w ramach tych zarzutów wskazał naruszenie art. 65 § 1 i 2 k.c. przez błędną wykładnię oświadczenia woli zawartego w dokumencie zawierającym oświadczenie z 6 sierpnia 2013 r. o odstąpieniu od umowy z 10 kwietnia 2013 r. poprzez przyjęcie, że nie zostało ono złożone na podstawie art. 635 k.c., tj. w sytuacji gdy opóźnienia powódki w wykonaniu robót były tego rodzaju, że nie było prawdopodobne, żeby zdołała je ukończyć w czasie umówionym. W konsekwencji doszło też zdaniem skarżącego do naruszania art. 635 k.c. w zw. z art. 656 k.c. poprzez ich niezastosowanie, w sytuacji gdy złożone oświadczenie z dnia 6 sierpnia 2013 r. o odstąpieniu od umowy z dnia 10 kwietnia 2013 r. znajdowało oparcie w normie wyrażonej w tym przepisie.

Wskazana przez pozwanego przyczyna odstąpienia od umowy w piśmie z 6 sierpnia 2013 r. istotnie nie została ujęta precyzyjnie. Pozwany oświadczył, że odstępuje od umowy zawartej z powódką z uwagi na "opóźnienie w wykonywaniu robót budowlanych objętych umową". Treść oświadczenia nawiązuje jednak wyraźnie do przesłanki opóźnienia się wykonawcy z realizacją przyjętych na siebie obowiązków, która wymieniona jest w art. 635 k.c. Zgodnie z jego brzmieniem, opóźnienie się przyjmującego zamówienie z rozpoczęcie lub wykończeniem dzieła tak dalece, że nie jest prawdopodobne, że zostanie ono ukończone w czasie umówionym, uprawnia zamawiającego bez wyznaczania dodatkowego terminu do odstąpienia od umowy jeszcze przed terminem do wykonania dzieła. Przepis ten dotyczący realizacji umowy o dzieło, ale na

podstawie art. 656 k.c. ma odpowiednie zastosowanie do umowy o roboty budowlane, stanowiącej przedmiot rozważań sądów obydwu instancji.

Opisana w art. 635 k.c. postać zwłoki w rozpoczęciu prac objętych umową określona jako "opóźnienia się wykonawcy" mieści się w pojęciu szeroko rozumianego stanu opóźnienia, do którego odwołał się pozwany, składając oświadczenie o odstąpieniu od umowy. Wykładnia językowa oświadczenia pozwanego nie wyklucza zatem potrzeby dokonania oceny jego skuteczności z uwzględnieniem treści art. 635 w związku z art. 656 k.c. (zob. w podobnej sprawie wyrok Sądu Najwyższego z 14 marca 2019 r., IV CSK 1/18).

Pozwany w piśmie z 6 sierpnia 2013 r. oświadczył, że odstępuje od umowy zawartej z powódką z uwagi na „opóźnienie w wykonywaniu robót budowlanych objętych umową”. Sąd Apelacyjny uznał, że sformułowana w ten sposób przyczyna odstąpienia od umowy nie może być oceniona przez pryzmat art. 635 k.c., gdyż nie została objęta jego hipotezą, skoro pozwany nie wymienił tego przepisu w swoim oświadczeniu. Zgodnie z orzecnictwem Sądu Najwyższego przesłanką skuteczności jednostronnego, prawokształtującego oświadczenia woli niwelującego stosunek prawny (odstąpienia, wypowiedzenia lub uchylecia się od skutków oświadczenia woli), które może być oparte na różnych podstawach faktycznych, jest co do zasady określenie w nim okoliczności uzasadniającej jego złożenie (zob. wyroki Sądu Najwyższego: z 9 października 1984 r., I CR 257/84; z 5 kwietnia 2013 r., III CSK 62/13; z 15 maja 2013 r., III CSK 267/12; z 24 lutego 2016 r., I CSK 269/15, oraz postanowienie Sądu Najwyższego z 12 lipca 2019 r., I CSK 173/19). Inaczej jest natomiast wtedy, gdy z okoliczności poprzedzających (np. z prowadzonej wcześniej korespondencji między stronami) albo towarzyszących wykonaniu uprawnienia prawokształtującego wynika - z punktu widzenia starannego adresata oświadczenia - jednoznacznie podstawa faktyczna stanowiąca jego przyczynę (zob. wyroki Sądu Najwyższego: z 1 kwietnia 2011 r., III CSK 220/10; z 19 września 2018 r., I CSK 578/17; z 14 marca 2019 r., IV CSK 1/18, oraz postanowienie Sądu Najwyższego z 9 maja 2019 r., IV CSK 498/18, OSNC 2020, nr 7-8, poz. 60). Złożenie skutecznie oświadczenia o odstąpieniu od umowy nie wymaga zatem powołania podstawy prawnej takiego zachowania, zarówno wynikającej z umowy czy też ustawowej, właściwej dla łączącego strony stosunku

prawnego. Z tego względu błędne są wnioski Sądu Apelacyjnego, że badanie podstawy ustawowej odstąpienia od umowy byłoby równoznaczne z badaniem przyczyny odstąpienia od umowy niewskazanej w tym oświadczeniu, a jej przeprowadzeniu sprzeciwia się niepowołanie się przez pozwanego wprost na art. 635 k.c. Wykładnia językowa oświadczenia pozwanego nie wykluczała potrzeby dokonania oceny jego skuteczności z uwzględnieniem treści art. 635 k.c. Nie bez znaczenia jest też kontekst pozajęzykowy, wynikający między innymi ze stanowiska powódki wyrażonego w pismach skierowanych do pozwanego w odpowiedzi na to oświadczenie, wskazującego na bezpodstawnosć odstąpienia od umowy i brak zagrożenia terminowego jej wykonania. W sprawie jednak ustalono, że w chwili złożenia przez pozwanego oświadczenia o odstąpieniu od umowy istniał stan opóźnienia w jej wykonywaniu po stronie powódki. Pominięcie tych okoliczności przez Sąd drugiej instancji miało wpływ na prawidłową wykładnię oświadczenia woli pozwanego. Przyjęcie przez Sąd drugiej instancji, że stan opóźnienia w wykonaniu przez powódkę umowy był bezsporny, ale brak było podstaw do twierdzenia, że opóźnienie było tak duże, że uzasadniało odstąpienie przez zamawiającego od umowy na podstawie art. 635 k.c. (s. 20 uzasadnienia wyroku Sądu Apelacyjnego), nie oznacza, że wnioski wykładni oświadczenia o odstąpieniu od umowy wykluczają art. 635 k.c. jako podstawy tego oświadczenia.

Wykładnia oświadczeń woli ujętych w formie pisemnej (jednostronne odstąpienie od umowy) podstawowe znaczenie nadaje tekstowi dokumentu i językowym regułom znaczeniowym zawartych w nim wyrażen, ale z uwzględnieniem kontekstu, w jakim oświadczenie woli zostało złożone, przy zastosowaniu reguł określonych w art. 65 § 1 k.c. Interpretacja oświadczenia pozwanego z uwzględnieniem przede wszystkim dyrektyw wykładni językowej, została dokonana w sposób powierzchowny i zarzut naruszenia art. 65 k.c. zasługiwał na uwzględnienie. Uchylenia się przez Sąd drugiej instancji od dokonania oceny powództwa przez pryzmat przesłanki odstąpienia od umowy przewidzianej art. 635 w związku z art. 656 k.c. uzasadnia uchylenie zaskarżonego wyroku w całości i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania.

Z tych względów Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. orzekł, jak w sentencji.

jw.
a.s.